

QƏRBI AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN ƏDƏBİ DİLDƏ
ARXAİKLƏŞMİŞ İŞ FEİLLƏRİ

Linqvistik ədəbiyyatda iş feilləri “əşyanın bu və ya digər hal-vəziyyətə salınmasını və ya təsirə, dəyişikliyə düşər edilməsini, məşguliyyətini, sənətini bildirir” (1,s.199; 2,s.86) kimi izah olunur. Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən iş feillərinə *arıtdamax* (*təmizləmək*; Ağbaba, Göyçə, Zəngəzur), *axarramax*, *carramax* (*yuyulan qab-qasığın, paltarın üzərinə təmiz su tökmək*; İrəvan; Göyçə), *atılmaq* (*nehərə çalxalamaq*; Göyçə, Zəngəzur), *avşarramax* (*qoyunu ikiəlli sağmaq*; Zəngəzur), *badax vurmaq* (*dayaq vurmaq*; Hamamlı), *bıdıxlamaq* (*ağacın başındakı bütün meyvələri yığmaq*; İrəvan), *çalğılamaq*//*çalmaq* (*süpürmək, çalğıyla süpürmək*; Göyçə), *çatmaq* (*yüktü müəyyən minik vasitəsinə yükləyərək bağlamaq*; İrəvan, Göyçə), *çayımmaq* (*işləyib çalışmaq, hər hansı bir işin öhdəsindən gəlmək üçün alləşmək*; Zəngəzur), *çinəmən* (*düzəltmək*; Ağbaba), *çinnəmən* (*sıra ilə yığmaq, qat-qat yığmaq*; İrəvan), *çitəmən* (*tikmək, tikib birləşdirmək, bağlamaq*; Göyçə), *çözdəmən*//*çözələmə* (*sapı, ipi, heyvan bağırsağını və s. açmaq, açıb uzatmaq*; Göyçə, İrəvan, Zəngəzur), *dalamırdamax* (*toplamaq, məhsulu yığmaq*; Göyçə), *dalazdamax* (*işə başdansaovdu yerinə yetirmək*; Zəngəzur), *daramax* (*bir yerə yığmaq*; Qaraqoyunlu), *döşürmə*//*döyşürmə* (*yığmaq, toplamaq*; İrəvan, Dağ Borçalısı), *durulamaq* (*taxılı sovuraraq təmizləmək*; Göyçə), *diymən* (*kəndirə diyiün vurmaq, diyiünləmək*; Dərələyəz, Göyçə, İrəvan), *əfsəmə* (*taxılı çör-çöpdən, zir-zibildən təmizləmək*; İrəvan, Zəngəzur), *gözəmə* (*tikmək, torbanın, kisanın ağzını tikmək*; İrəvan, Göyçə), *xorumlamaq* (*dərz bağlamaq, otu dərz şəkildə bağlamaq*; İrəvan), *kələmə* (*torpağı üzədən qasımaq*; Zəngəzur), *qavqarmax* (*qablaşdırmaq, yerləşdirmək*; Dağ Borçalısı, Göyçə, Qaraqoyunlu), *qayırmaq* (*düzəltmək, hazırlamaq*; Göyçə), *peşarramax* (*yığımdan sonra ağacda qalmış meyvələri dərmək*; Zəngəzur), *pinələmə* (*tikmək, sökülmiş paltarı tikmək*; İrəvan), *seyləmə* (*seçmək, nəyisə seçib yaxşılarını ayırmaq*; Göyçə), *şennəmə* (*abadlaşdırmaq*; İrəvan, Göyçə), *şəritdəmə* (*iplə sarımaq, bağlamaq*; İrəvan), *şirazlamaq* (*tikmək, xurcunun, çıvalın kənarlarını sıx tikişlə tikmək*; Göyçə), *tapannamax* (*əkin yerini malalamaq*; İrəvan, Göyçə), *toparramax* (*toplamaq, bir yerə yığmaq*; İrəvan, Zəngəzur, Göyçə), *urğannamax* (*iplə, kəndirlə bağlamaq*; Hamamlı), *üzdəmən* (*yağlı hissələri ayıraraq götürmək*; Göyçə), *yaxxalamaq* (*yumaq, suya çəkmək*; İrəvan) və s. göstərmək olar. Bunlardan *arıtmaz*//*arıtdamax*, *çatmaq*, *çözmən*//*çözələmə*, *daramax*, *döşürmə*, *enəmən*//*ennəmən*, *qayırmaq*, *üzdəmən* feillər ədəbi dildə işlənmişdir.

Arıtdamax feilinə Qərbi Azərbaycanın Göyçə, Zəngəzur, Ağbaba şivələrində rast gəlinir. Həmin şivələrdə bu söz “*təmizləmək, seçmək, zir-zibilini ayırmaq*” mənasında işlənmişdir; məs.: *A gəlin, axşama diyiü arıtdamax lazımdı, əlli tərpan* (Qaf.). İrəvan şivəsində bu feil *ayıtdamax* fonovariantında işlənir; məs.: *Lobunun içini ayıtda* (Zəngib.). Hal-hazırda dialekt və şivələrdə işlənən bu leksik vahid vaxtilə ədəbi dilimizdə *arıt(maq)* və *arın(maq)* fonovariantlarında məhsuldar şəkildə işlənmişdir. İ.Nəsimidə: *Musa kimi gər aşiq isən, könlünü arıt, Saf olmayacaq ayinə, didar ələ girməz* (3,I,s.76); *Şübhədən arındı ol kim, qıldı iqrari-səlat, Ta əbəd məst oldu, içdi cür'eyi-mai təhur* (3,I,s.235); *Güzgünü arıtmayınca, ey liqadan bixəbər, Surətin görmək təmənnə etmə, didar istəmə!* (3,II,s.58); Ş.İ.Xətayidə: *Qırqların qəlbi durudur, Gələnin qəlbin arıdır* (4,s.30); *Ey Xətai, zülfitək arındı yüzdən Zəngibar, Dilbəri-Çini Xütən, xubi-Xətə qaldı mana* (4,s.30); Q.Təbrizidə: *Cövhəri-puşidəməz ayinə bağırın ab edər, Çöhrədən Qövsi bizim arıtsalar jəngarımız* (5,III,s.168) və s.

Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənənlə yanaşı, bu söz Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində də işləkdir. Məsələn, Bakı dialektində *arid(maq)* fonetik tərkibində “*təmizləmək, zir-zibildən ayırmaq*” mənasında işlənir. Bu feil *arıtdamağ* fonovariantında Quba (*Ağacın pöhrələrin arıtdaduğ*), Xaçmaz (*Aş pişirməyə dügi arıtdaduğ*), *arıtdamax* fonetik tərkibində Qazax (*Yetim bir çuvux kəsidi, arıtdadı, xanuma verdi*) və Şəki dialektlərində “*təmizləmək*” mənasında, *arımmağ* fonovariantında *arımışlı* (*Toy olmamış görürsən, qızlar yuyunuf arınıllar*) şivəsində “*təmizlənmək, bəzənmək, yuyunmaq*” mənalarında (6,s.26) işlənir. Müxtəlif fonovariantlarda (*arıtmaz*//*arıtdamağ*, *arıtdamax*//*arıtdamağ*, *arımmağ*) işlənən bu feillər eyniköklüdür, müasir ədəbi dildə arxaikləşmiş *arı* sözündən yaranmışdır.

Bu feil qədim türk yazılı abidələrində (7,s.465), “Oğuznamə”də: *Arğ arınar, ad arınmaz* (8,s.35) də işlənmişdir. M.Meliorskinin (9,s.57), A.K.Borovkovun (10, s.57) tədqiqatlarında, “Qədim türk lüğəti”ndə (11,s.51), M.Kaşğarının (12,I, s.246,252), L.Budaqovun (13,I,s.33), V.Radlovun (14,I,s.275-277,283-284), E.Sevortyanın (15,I, s.186) lüğətlərində bu leksem qeydə alınmışdır. Bu feil *arın(maq)*, *arıt(maq)* variantlarında türk, qırğız, qazax, özbək, qaraqalpaq, krım tatarları, karaim, tuva və b. türk dillərində və onların ayrı-ayrı dialekt və şivələrində “*təmizlənmək, təmizləmək, çətinlikdən, dərdədən-bəladan çıxmaq*” mənalarında işlənir.

Çözdəmən//*çözələmə* feili Göyçə, Ağbaba, Zəngəzur, İrəvan, Dərələyəz şivələrində işlənir və “*sapı, ipi, heyvan bağırsağını və s. açmaq, açıb uzatmaq*” mənalarını ifadə edir; məs.: *Mahmud ipi çözde:r* (Meğ.); *Çözələmə o sapı, açmağ olmuycax* (Zəngib.). Tarixən ədəbi dildə bu arxaik feil *çözmək* fonovariantında işlənmişdir: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Atından endi, çobanıq əllərin çözdi, alında bir öpdü, aydır: “Allah mənim evimi qurtaracaq olursa, səni əmiraxur eyləyəyin,” – dedi* (16,s.44); *Endi, əlinçözdi* (16,s.93); Q.Bürhanəddində: *Sən saçını çözüb tarağıl ha ki, çəməndə, Bizə səhəri yel ola qammaz axı noldı* (17,s.225); *Rəhmət dəmidür, saçını çöz ki, tarasunlar, Başəd ki, canuma irə ənfasi-yəmanı* (17,s.556); İ.Nəsimidə: *Ey mana, mişkin saçından könlünü qurtar, deyəm, Qanğı qafildir, səlasıldən çözər divanəsi* (3,I,s.82); Ş.İ.Xətayidə: *Dedim ki, əya, Səba, usandı, Asudə otur çözüb kəməndün*

²⁰ ADPU-nun dosenti, f.ü.f.d. sevincsadigova2@gmail.com

(4,s.280) və s. Dialektoloji lüğətdə (6,s.107) bu feilin həm Qərbi Azərbaycan şivələrində, həm də Naxçıvan, Ağdam, Borçalı, Cəbrayıl, Cəlilabad, Sabirabad, Gədəbəy, Gəncə, Tovuz və b. dialekt və şivələrdə işlənməsi qeyd olunmuşdur. *Çözmək* feili “Oğuznamə”də: *Əl ilə çözülcəgi dişinə biraqma* (8,s.58) işlənmiş, V.V.Radlovun lüğətində (14,III,s.2045) qeydə alınmışdır.

Göyçə şivəsində “*dağılmaq, səpələnmək*” mənəsində *darammax* feili, Dərələyəz şivəsində “*budaqları kəsmək, ağacın budaqlarını seyrəltmək*” mənəsində, İrəvan şivəsində “*torpağı çevirmək, şumlamaq*” mənəsində, Qaraqoyunlu şivəsində “*səpələmək, dağıtmaq, yaymaq, mal-qaranı, qoyun-quzunu otlığa çıxarmaq*” mənəsində *daramax* feili işlənir; məs.: *Torpağı durmıxnan darayırdux ki, kuş-muş toxumu aparmasın* (Zəngib.); *Beylə yağış yağdığından taxıl təmmizdarandı* *ē:tdi*(Göy.); *Qoyun-quzu daranıf dağın döşünə* (Karv.). Şivələrdə bu feil müəyyən dərəcədə fərqli mənalar ifadə etsə də, bu mənaların hamısında “*yerindən oynatmaq, dağıtmaq, nizamını pozmaq*” semantik yükü vardır. Tarixən ədəbi dildə, “*Kitabi-Dədə Qorqud*” dastanlarının dilində bu feil məhz həmin semantikada işlənmişdir: *Səni yağtı nerədən darımış, gözəl yurdum?!* (16, s.40). A.A.Tufarqanlıın yaradıcılığında bu feil *tarlatmaq* fonovariantında, “*dağıtmaq*” mənəsində işlənmişdir: *Tarladaram mahalları, Boş qoyaram bu meydanı* (5,III,s.285). E.Əzizov Şəmkir rayonu şivələrində *daramax* feilinin “*aramsız olaraq oğurlayıb aparmaq*” mənəsində işlənməsinə əsaslanan R.Kərimovun “*Kitabi-Dədə Qorqud*”dakı *darımaq* sözünü “*oğurlamaq*” mənəsində izah etməsi ilə razılaşmayaraq, *darımaq* feilinin “*yırtmaq, dağıtmaq*” mənəsinin “*Kitabi-Dədə Qorqud*”un mətninə daha uyğun olduğunu qeyd etmişdir (18,s.217). Bizcə də, dastanda *darımaq* feili “*italan etmək, dağıtmaq*” mənəsindədir ki, bu da Qərbi Azərbaycan şivələrindəki “*yerindən oynatmaq, dağıtmaq, nizamını pozmaq, kəsmək, doğramaq*” mənaları ilə uyğunluq təşkil edir.

Qeyd edək ki, Qaraqoyunlu şivəsində *daramax* feili enantiosemiya hadisəsi nəticəsində əks mənada – “*toplamaq, bir yerə yığmaq*” mənəsində da işlənir; məs.: *Abala, ambardakı qartopu daramax lazımdı bir yerə* (Karv.). Dağ Borçalısı şivəsində eyni kökdən olan *daramıtdamax* feili həmin mənada işlənir; məs.: *Biləmmədim həcəri daramıtdadı buları bu əkə-bükə gədə* (Dağ Bor.). Tarixən ədəbi dildə bu feil *dərmək/dərilmək* fonovariantında, “*toplamaq/toplanmaq, yığmaq/yığılmaq*” kimi mənalarda işlək olmuşdur. “*Kitabi-Dədə Qorqud*”da: *Bir yigidiñ qara dağ yumrısınca malı olsa, yığar-dərər, tələb eylər* (16, s.19); *Qanlı qoca bu başları və bu canvərləri gördi, başında olan bit ayağına dəridi* (16,s.105); *Təkir dəxi haman çərisini dərdi, bunlarıñ üzünə gəldi* (16, s.154); Q.Bürhanəddində: *Gəlin dirilün, içəlim ayağı, xoş keçəlim, Bir-iki gün bu ömürdən çü buluruz baqi* (17,s.399); *Gəh zülfə tağıdub, gəhi saçını dərməsə, Əhli-təriqətə necəsi sübhü şam ola* (17,s.401); “*Dastani-Əhməd Hərami*”də: *Ol ucdan mənzilə irəməyəvüz, Ögümü, usumuz dərməyəvüz* (5,s.83) *Xəzinədar malı dərdi və buladı, Geri yerli yerincə şükri qıldı* (5,s.85); *Çü sübh oldu yerində durdu sultan, Oxudu bəylərini dərdi ol xan* (5,s.93); Y.Məddahda: *Şöylə kim biluş olub düşdü yerə, Vərqa eşqi qomaz kim, əqlin dərə* (5,s.117); Ş.İ.Xətayidə: *Həq ərənlər bir araya dərilə, Cümlə aşıqlərə qismət verilə* (4,s.168); M.Füzulidə: *Əzmi-bağ eyləmiş ol sərvirəvan, ey güllər, Zər nisar edə görün, cümlə yığılın, dərilin* (18,s.194) və s. Şəmkir şivəsində *dərilmək* feili “*yığılmaq*” mənəsində işlənir: “*A camaat, bu adam burya hardan dəridi.*” (19, s.202). Türk dilində “*dərli-toplu ev*” ifadəsi işlənir ki, burada *dərmək* feilindən yaranmış *dərli* sifəti “*yığılmış, yığışdırılmış, səliqəyə salınmış*” mənəsini ifadə edir.

Qədim türk yazılı abidələrində: “*tirilip yetmiş er bolmış (KTb 12) toplaşib yetmiş döyüşçü olmuşlar*”; Oğuznamədə: “*Tilkinin hər bildüğü axır dərilür başına gəlür*” (8, s.80); “*Kişi kəndüyə etdüyünü bütün eller dərilüb edəmər*” (8,s.156) də bu arxaik feil işlənmişdir. Bu feil M.Kaşğarının (12,I,s.493;III,s.13), L.Budaqovun (13,I,s.571), V.Radlovun (14, III, s.1696), E.V.Sevortyanın (15,s.204) lüğətlərində *dərmək/dərilmək/dərləmək* variantlarında qeydə alınmışdır.

Döşürmək feili Dağ Borçalısı şivəsində “*qazanmaq*”, İrəvan şivəsində “*toplamaq, yığmaq*”, Ağbaba şivəsində “*yığmaq, ələ keçirmək, sahiblənmək*” mənalarında işlənir; məs.: *Aladil adamdı, çamırdan da qazanış döşürör* (Dağ Bor.); *Uşaxları göndər, biraz yelmik döşürsünnər* (Ved.); *Cama: tın nəyi varsa, Astan döşürdü öz öyünə* (Ağb.).

Tarixən ədəbi dildə bu feil “*toplamaq, yığmaq*”, bəzən isə “*dəyişmək*” mənəsində işlək olmuşdur. “*Kitabi-Dədə Qorqud*”da: *Böylə digac qırq incə qız yayıldılar, dağ çiçəgi döşürdilər* (16,s.33); *Təkur çərisin dəvşürüb, meydana gəldi* (16,s.160); Q.Bürhanəddində: *Yar dərdi dəvadur canuma, olmasun əksük, Dəvşürməzəm ölüncə bən ol dərdi dəvayə* (5,s.36); *Bir busə umar ləbdən yüzün yüzə dəvşürür, Anlasalar anı ki, hər aya çəkər bu dil* (5,s.44); “*Dastani-Əhməd Hərami*”də: *Güləndama dedi: dövşür ögünü, Bilirmisən bənə sən etdüyünü?* (5,s.97); Ş.İ.Xətayidə: *Hər bir çiçək üstə qondu zənbur, Döşürməyə çıxdı danəsin mur* (5,s.311.); A.A.Tufarqanlıda: *Adam var, dolanar səhranı, düzü, Adam var, döşürər güli, nərgizi* (5,III,s.288); M.F.Axundovda: *A qız, Şərəfnisə, yadımdan çıxdı, de görüm ki, Şahbazı o çör-çöp döşürən nə sözlərlə tovlaşdırıb Parisə aparır.* (20,s.258) və s. Bu feil türkmən dilində *iyüşürmək* fonovariantında işlənir. Azərbaycan dili şivələrinin omonimlər lüğətində bu feilin Başkeçid, Borçalı, Gədəbəy, Tovuz, Şəmkirdə omonim feil kimi işləndiyi qeyd olunmuşdur (21,s.66). E.Əzizov *dərilmək, döşürmək* feilləri ilə bağlı araşdırma aparmış, bu feillərin Cənubi Azərbaycan şivələrində işləndiyini göstərmişdir (19,s.240).

Enəməx // *ennəməx* feili Ağbaba, Zəngəzur şivələrində “*nişan qoymaq, çərtmək, kəsmək; bir heyvanı başqasından fərqləndirmək üçün*” mənalarında işlənir; məs.: *Xankişi öz qoyunlarını enədi ki, so:ra Mirgida tapa bilsin* (Meğ.). Dialekt leksikasında (Qazax) *ənə* feili “*heyvanın qulağının ucunu kəsib nişan qoymaq*” mənəsində işlənir. Ş.İ.Xətayinin dilində eyni şəkildə, eyni mənədadır: *Qoyun quzusuna nasıl mələdi, Öküziñ qulağına kimlər ənədi* (4,s.336).

Qərbi Azərbaycan şivələrinin əksəriyyətində “*düzəltmək, hazırlamaq*” mənəsində *qayırmaq* feili işlənir; məs.: *Acıuşdix de: in nənəm hammıza dürməx qayırdı* (Qəm.); *Axşama qonağımız olajax, yeməx qayırmaq lazımdı* (Ağb.).

Tarixən ədəbi dildə geniş şəkildə işlənmişdir: Yusif Məddahda: *Həmlə qıldı ol lə'in dartdı qılıc, Mən'i qıldı Vərqə qayurmadı hiç* (5,s.110); İ.Nəsimidə: *Doğrudur yarın yolu, doğru qayurma yarədən, Kim ki, doğru yol verər, anın yeri dar olmasın* (3,I,s.158); *Ey Nəsimi, Fəzli-həqdən çün qənisen, fariğ ol, Gör bu dövrünü, qayurma gərđi-dövrən üçün* (3,I,s.177); Hidayətdə: *Dedim: öldürürdi yüküşün meyi-lə'lin qədəhi, Dedi: qayurma sana dəxi bir az şərbəti var* (5,s.229); Kişvəridə: *Gəmindən Kişvəri ölsə qayurma, Başına sədqə bir qarı ğulamı* (22,s.127); *Gər səba qıldı pərişan zülfünü qayurma kim, Ənbəri-tərdən yüzünə sayəban qılmaqdadur* (22,s.22); M.V.Vidadidə: *Birin də mən allam örkən-çatıya, Əgər qayurmağa möhlət eylərsən* (5,III,s.311); M.P.Vaqifdə: *Siyah zülfün buxaq altda qayrılır, Ala gözlər can almağa sayrılır* (23,s.56); *Bir qafiyə qayır, göndər ol yara, Bəlkə dərdimizə dəvalar olsun* (23,s.91); Q.Zakirdə: *Səndən ayrılandan sonra, Nəsir bəy! İstədim qayıram bir nəzm-göyçək* (20,s.245); M.F.Axundovda: *A qız, çöldə nə qayırırsan bu qədər vaxt?* (20, s.270); *A kişi, nə qayırırsan?* (20,s.276); *Zatında şübhə olanlar öz nəsəbləri üçün şəhadətnamə qayırdaqlar* (20,s.292); *Bir sərraci-birütəni gətirib özümüzə padşah qayırdıq, başımıza bəla açdıq* (20,s.314) və s. Nümunələrdən göründüyü kimi, tarixən ədəbi dildə bu feil iki mənada işlənmişdir: 1. qorxmaq, ehtiyat etmək; 2. düzəltmək, hazırlamaq, yaratmaq. Daha qədim dövrlərdə birinci mənada, sonrakı dövrlərdə isə ikinci mənada işlənmiş bu feil, Qərbi Azərbaycan şivələrində, həmçinin Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələrində ikinci mənada geniş şəkildə işlənmişdir.

İrəvan, Ağbaba şivələrində “çırpmaq, çırpıb təmizləmək” mənasında *silkmax`* feili işlənir; məs.: *Qapmızın tuşunda tösmərəh bir kişi dayandı, üsdünüün tozunu silkib həyətə girdi* (Ved.). Ədəbi dildə az hallarda işlənmişdir; İ.Nəsimidə: *Ətəgin silk, əlin çək kün fəkandan, Nə axır zübdəyi-kövnü məkansan* (3,II,s.78); X.Qasımında: *Göldən uçdu yaşıl başlı, Silkindi sonalar kimi* (5,III,s.276) və s. Bu feil eyni mənada Mahmud Kaşğarının (12,II,s.246), V.V.Radlovun (14,IV,s.716) lüğətlərində, “Qədim türk lüğəti”ndə (11,s.500) qeydə alınmışdır.

Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən *arıtmax/arıtdamax, çözməx`// çözləməx`, daramax, döşürməx`, qayırmax, silkmax`* feillərindən başqa, Göyçə şivəsində “yüklemek, yükləyib bağlamaq” mənasında *çatmax`//çataxlamax*, İrəvan şivəsində “südüün üzünü yığmaq, mal-qara cəmdəyinin yağlı yerlərini kəsib götürmək” mənalarında *üzdəməx`* feilləri də işlənir. Bu feillər ədəbi dildə az işlənmiş, xarakterik olmamış, dialektal səciyyə daşmışlar; Q.Zakirdə: *Hər birinə ağır taylar çatdıqlar, Bizləyə-bizləyə köçə qatdıqlar* (20, s.249); *Üzləyib yaxşısını evə göndərə, Çarığın-çürüyün təhvilə verə* (20, s.254). Nümunələrdən göründüyü kimi, ədəbi dildə də bu feillər şivələrdəki mənalarda işlənmişlər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Müasir Azərbaycan dili. Azərbaycan dilində feil. Bakı, “Elm”, 1980, 510 s.
2. Xəlilov B. Azərbaycan dilində feil. Bakı, “Adiloğlu”, 2018, 224 s.
3. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. I c., “Lider nəşriyyat”, Bakı, 2004, 336 s., II c., 376 s.
4. Xətayi Ş.İ. Əsərləri. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2005, 384 s.
5. Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2005, II c., 408 s.; III c., 456 s.
6. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2007, 568 s.
7. Xudiyev N. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. Bakı, “Elm və təhsil”, 2015, 596 s.
8. Oğuznamə. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2006, 216 s.
9. Мелиоранский М. Араб филолог о турецком языке. СПб, 1900.
10. Боровков А.К. Лексика среднеазиатского тегисира XII-XIII вв. Москва, 1963.
11. Древнетюркский словарь. JL, Наука, 1969, 676 с.
12. Kaşğari M. Divanü lüğət-it-türk. Dörd cildə. Bakı, “Ozan”, 2006.
13. Будагов JL. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. Типография Императорской Академии Наук.т. I, С-Пб, 1869,810 с., т. II, С-Пб., 1871, 417 с.
14. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. СПб, т.I, 1893, 1914 стр.; т.II, 1899, 1814 стр.; т.III, 1905, 2204 стр.; т.IV, 1911, 2230 стр.
15. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. «Наука», Москва, 1974, 767 с.
16. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 s.
17. Bühranəddin Q. Divan. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2005, 728 s.
18. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə, I cild, “Şərqi-Qərb”, Bakı, 2005, 400 s.
19. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası: Dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı. Dərs vəsaiti. 2-ci nəşri. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 348 s.
20. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatı. Bakı, BUNəşr, 1992, 771 s.
21. Behbudov S. Azərbaycan dili şivələrinin omonimlər lüğəti. Bakı, 2003.
22. Kişvəri. Əsərləri. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2004, 176 s.
23. Vaqif M.P. Əsərləri. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2004, 264 s.

Açar sözlər: feil, dialekt, şivə, arxaizm, ədəbi dil.

Ключевые слова: глагол, диалект, говор, архаизм, литературный язык.

Key words: verb, dialect, accent, archaism, literary language.

АРХАИЧНЫЕ ГЛАГОЛЫ РАБОТЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В ГОВОРАХ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В статье исследованы архаичные глаголы работы литературного языка, которые употребляются в говорах Западного Азербайджана. К этим глаголам относятся «*arıtmax/arıtdamax, çatmax`//çataxlamax, çözməx`//çözləməx`, daramax, döşürməx`, qayırmax, silkmax`, üzdəməx`*» и др. Эти архаичные глаголы встречаются в классических художественных произведениях литературного языка. Но эти архаичные глаголы постепенно потеряли употребление в литературном языке. Остались в некоторых диалектах и говорах, в том числе и в говорах Западного Азербайджана. Употребление этих архаичных глаголов в литературном языке продолжалось примерно до середины XVIII века. В конце XVIII и в начале XIX века они постепенно вышли из употребления литературного языка. Эти архаичные глаголы встречаются в классической Азербайджан-

ской литературе, в «Китаби-Деде Коркут», в том числе и в творчестве К.Бурханеддина, И.Насими, Ш.И.Хатайи, М.Физули, Кишвари и др.

**ARCHAIC VERBS OF WORK OF LITREARY LANGUAGE IN WESTERN
AZERBAIJAN ACCENT
SUMMARY**

The article deals with archaic verbs of work of literary language in Western Azerbaijan accent. These verbs are “*arıtmax//arıtdamax, çatmax//çataxlamax, çözməx//çözələməx, daramax, döşürməx, qayırməx, silkəməx, üzdəməx*” and ect. These verbs found in the classical literature of Azerbaijan literary language. But these verbs gradually lost the use of literary language. And remained in some dialects and accents, also in accents of Western Azerbaijan. Using of these verbs in literary language continued till middle of XVIII century. In end of XVIII and beginning of XIX century gradually fell into disuse of literary language. Such archaic verbs are met in classic Azerbaijan literature, in “Kitabi-Dede Korkut” and including work of K.Burhaneddin, I.Nasimi, Sh.I.Khatayi, M.Fizuli, Kishvari and ect.

Rəyçi: dos.S.Abbasova